

Шматлікія гістарычныя падзеі мінулых стагоддзяў звязваюць Беларусь з рознымі краінамі Еўропы. Пры гэтым існуе шэраг сюжэтаў, якія знітоўваюць нашу гісторыю з Францыяй. І гутарка ідзе не толькі аб вайне 1812 году, што звычайна лічыцца ледзь не адзінай кропкай судакранання [6]. Так разнастайныя культурныя, адукацыйныя, рэлігійныя, палітычныя кантакты Беларусі і Францыі адлюстраваліся ў архіўных зборах Парыжу і правінцыйных гарадоў. У пэўнай ступені іх выяўленнем займаліся і працягваюць займацца навукоўцы, якіх мы ўключаем у лік прадстаўнікоў французскага беларусазнаўства. Але трэба ўліваць, што іх увага найперш скіраваная на злабадзённыя пытанні грамадска-палітычнага і культурнага развіцця Беларусі XX – пачатку XIX ст. з адпаведным зваротам да інфармацыі з пераважна беларускіх крыніц. Тут неабходна прыгадаць выдатную сучасную выдавецкую серыю “Калекцыя Беларусь”, ля вытокаў якой стаяла В. Шыманец [4]. Шматабяццальнай таксама падаецца значаная колькасць французскіх дысертацыйных даследаванняў на беларускую тэматыку, што дазваляе спадзявацца на трывалае павелічэнне манаграфій і навуковых публікацый у бліжэйшы час. Сярод французскіх навукоўцаў і беларускіх калег, якія рызыкавалі друкавацца па-французску, раз-пораз паўставала пытанне пошуку гістарычных крыніц у французскіх сховішчах, звязаных з беларускім мінулым.

Яшчэ ў канцы 1990-ых гг. беларускі навуковец І. Лялюкоў падрыхтаваў і абараніў працу на дыплом Д.Е.А. ва ўніверсітэце Парыж-І Пантэон-Сарбона на тэму “Рукапісныя крыніцы Нацыянальнае бібліятэкі Францыі па гісторыі зносінаў паміж Францыяй і Вялікім княствам Літоўскім у Новы час (XVI–XVIII ст.)”. Тэкст мае выразна крыніцазнаўчы характар і дзякуючы добраму навуковаму варштату можа слугаваць як каштоўны даведнік для працы беларускага гісторыка з рукапісамі ў буйнейшай бібліятэцы Францыі. Як трапна адзначаў аўтар ў прадмове, яго падштурхнула да вывучэння тэмы “поўная нераспрацаванасць як у беларускай, так і ў французскай гістарыяграфіі пытанняў, звязаных з гісторыяй зносінаў паміж Беларуссю і Францыяй...” [5, с. 14] Аўтар абмежаваўся 120-цю дакументамі з 39-ці манускрыптаў БНФ, інвентар якіх быў надрукаваны ў якасці дадатку да беларускага выдання працы пад вокладкай часопісу “Athenaeum”. У пераважнай большасці гэта дакументы, створаныя ў выніку дыпламатычнай дзейнасці ці справаводства ў самой Францыі. Але ёсць і рукапісы, звязаныя з працай выхадцаў з ВКЛ (славуць граматыка і размоўнік І. Ужэвіча; дакументы прадстаўнікоў роду Радзівілаў, Сапег і інш.), ці вывезеныя з Беларусі гістарычныя дакументы (напрыклад – “Канстытуцыі і ўхвалы сойму вальнага кароннага двухтыднёвага ў Берасці Літоўскім 1653 г.”) [5, с. 29-31]. У пазнейшых працах І. Лялюкоў неаднойчы звяртаўся да гісторыі ВКЛ, адкрываючы яе для французскага чытача, але ўжо не ў крыніцазнаўчым ракурсе [2].

Яшчэ адной цікавай, але вельмі лаканічнай спробай падсумавання крыніц па гісторыі Беларусі XIX–XX ст. ў французскіх зборах стаў нарыс “Унёсак французскіх архіваў ў гісторыю Беларусі-Беларусі” (“L’apport des archives françaises à l’histoire du Belarus-Bielorussie”) [1]. Яе аўтар Ф. Э. Бакур (1921–2005), вядомы знаўца гісторыі войнаў часу Французскай буржуазнай рэвалюцыі і Першай імперыі, дырэктар “Цэнтру напалеонаўскіх даследаванняў”. Адметна, што гісторык заставаўся верным абранаму перыяду і зацікавіўся постаццю Т. Касцюшкі і некаторым іншымі звязанымі з гэтай эпохай беларускімі сюжэтамі.

У абставінах татальнага недахопу абагульняючых даследаванняў акрэсленага зместу мае сэнс звяртацца да даробку польскіх калег. У выніку маштабнага праекта архівістаў і гісторыкаў Парыжа і Варшавы ў пачатку XXI ст. пабачыў свет дыхтоўны каталог “Крыніцы па гісторыі Польшчы і палякаў у французскіх архівах” (2003) [3]. Да рэчы, у рамках гэтай ініцыятывы палякі выдалі “Даведнік крыніц па Францыі і французях у Польшчы” (2002). Было б залішнім тут абгрунтоўваць наколькі шмат звязвае гісторыю беларускага і польскага народаў не толькі ў перыяд Рэчы Паспалітай, але і ў XIX–XX ст. Адпаведна, шматлікія дакументы каштоўныя для палякаў, важныя і для нас. Вылучаючы асобныя тэматычныя блокі, варта пачаць з “класічнай французска-польскай тэматыкі”, якая ўключае дакументы аб караляванні ў Рэчы Паспалітай Герыха Валуа, уцёках у Францыю караля Яна Казіміра, шлюбе дачкі караля Станіслава Ляшчынскага Марыі з Людовікам XV, жыцці жонкі двух каралёў з дынастыі Вазаў – Людвікі Марыі Ганзага, жонкі Яна Сабескага – Марысенькі (Марыі Казіміры д’Арк’ен) і інш. Другі вялікі дакументальны пласт звязаны з ўдзелам выхадцаў з “Рэспублікі абодвух народаў” ў рэвалюцыйных і ваенных падзеях у Францыі ў канцы XVIII – пачатку XIX ст. Тут архівы захавалі сведчанні аб адзіным выпадку, калі тэрыторыя Беларусі цягам паловы году ўваходзіла ў склад імперыі

¹ Даследаванне выканана пры падтрымцы БРФФД і РФФД у рамках навуковага праекта Г20Р-011 “Сучаснае замежнае гістарычнае беларусазнаўства: эвалюцыя метадалагічных падыходаў і ацэнак”.

Напалеона і адначасова пераўтварылася ў арэну жорсткіх баявых дзеянняў і марадзёрства. Сувязі ў пазнейшы час найбольш яркава ўвасобіліся ў эміграцыі ў Францыю нашых суайчыннікаў, якія ў французскім справаводстве часцей за ўсё занатоўваліся палякамі ("des réfugiés polonais"). У дэпартаментальных архівах Францыі знаходзіцца багата дасье аб эмігрантах з беларускіх губерняў Расійскай імперыі, пераважна інсургентаў па паўстаннях 1830-1831 і 1863-1863 гг. Яны ўтрымліваюць досыць шмат біяграфічных звестак, важных для вывучэння фарміравання беларускай дыяспары ў Францыі. Згадкі беларускага кантэксту ў дакументах канца XIX – першай траціны XX ст. досыць рэдкія. Яны прадстаўлены пераважна эканамічнымі праектамі, дзейнасцю каталіцкіх манаскіх ардэноў, справамі аб ваенных стратах і палонных часу Першай сусветнай вайны.

На васьмістах старонках даведніка можна адшукаць дакументы ў французскіх архівах са згадкамі як Літвы (дакладней, Вялікага Княства Літоўскага), так і шматлікіх беларускіх гарадоў і мястэчак: Беластоку, Быцені, Вільні, Горадні, Косава, Кобрыну, Менску, Мсціслава, Магілёву, Нясвіжу, Полацку і інш. [3, с. 791, 793–805]. Безумоўна, гэта толькі вельмі павярхоўны і прыблізны падыход, які дазваляе скласці самае агульнае ўяўленне аб наяўнасці цікавых беларускаму гісторыку дакументаў у французскіх архівах рознага ўзроўню і падпарадкавання. У перспектыве неабходна падыходзіць да рэалізацыі праекту "Гістарычныя крыніцы аб Беларусі і беларусах у французскіх архівах". Пры гэтым, час з'яўляецца нашым хаўруснікам, бо апошнія дзесяцігоддзі французскія архівы зрабілі велізарны крок у бок імклівай алічбоўкі і навуковай апрацоўкі зместу дакументаў. Большасць значных архіваў, за выключэнняў архіваў падкантрольных Міністэрству абароны Францыі і Міністэрству замежных справаў, ужо стварылі і зрабілі публічнымі надзвычай шмат раней недасяжных гістарычных дадзеных беларускацэнтрыйнага зместу.

1. Beaucour, F. L'apport des archives françaises à l'histoire du Belarus-Bielorussie / F. Beaucour. – Levallois : Centre d'études napoléoniennes, 2000. – 8 f.
2. Lalkoū, I. Aperçu de l'histoire politique du Grand-duché de Lithuanie / I. Lalkoū ; préfacé par B. Drweski. – Paris : l'Harmattan, 2000. – 125 p.
3. Les sources de l'histoire de la Pologne et des Polonais dans les archives françaises / Direction des Archives de France. – Paris : Direction des Archives de France, 2003. – 814 p.
4. Калько, В. Н. Феномен белорусоведения во Франции в XX – начале XXI вв. в отечественной и французской историографической традиции / В. Н. Калько // Вестн. Полесского гос. университета. Сер. обществ. и гуманитар. наук. – 2013. – № 1. – С. 9–14.
5. Лялькоў, І. Рукапісныя крыніцы Нацыянальнае бібліятэкі Францыі па гісторыі зносінаў паміж Францыяй і Вялікім княствам Літоўскім у Новы час (XVI-XVIII стагоддзды) / І. Лялькоў ; прадм. А. Дзярновіча // Athenaeum. – Менск, 1998. – 90 с.
6. Сцебурака, А. М. Падзеі вайны 1812 г. у Беларусі ў святле французскіх дакументаў Дзяржаўнага Імператарскага сакратарыята: чаканні і рэчаіснасць / А. М. Сцебурака // Беларускія архівы на мяжы тысячагоддзяў: здабыткі і страты : матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 80-годдзю Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (Мінск, 28 чэрвеня 2018 г.). – Мінск, 2019. – С. 243–246.

Дубатоўка М. А.

БЕЛАРУСКІЯ АРХІВЫ Ў 1812 ГОДЗЕ: СТРАТЫ І ПЕРАМЯШЧЭННІ

На працягу стагоддзяў у беларускіх гарадах назапашваліся багатыя архіўныя калекцыі, што змяшчалі найкаштоўнейшыя дакументы не толькі для айчыннай гісторыі, але і для разумення гісторыі краін Еўропы ўвогуле. Аднак змены дзяржаўных утварэнняў, у склад каторых уваходзілі землі сучаснай Беларусі, і шэраг ваенных падзей нанеслі архівам велізарныя страты. Вайна 1812 года апынулася для беларускіх губерній чарговай разбуральнай навалай. Ахвярамі канфлікту сталі не толькі людзі, цывільныя будынкі, храмы, палацы, бібліятэкі, але і архіўныя зборы. Прытым шмат якія з іх сёння маглі б лічыцца нацыянальнымі здабыткамі. Многія беларускія архівы зазналі розны, але ўсё адно нешчаслівы лёс: некаторыя зніклі назаўжды ў 1812 годзе; некаторыя ж змянілі месца знаходжання, невысветленае дагэтуль. У дадзеным артыкуле будуць разгледжаныя страты і перамяшчэнні архіваў у Вільні, Смаленску, Нясвіжы, Гродна, Віцебску і Полацку падчас руска-французскай кампаніі 1812 года.

Вывучэннем лёсу беларускіх архіўных збораў у вайне 1812 г. займаліся ў розныя часы айчынныя і замежныя даследчыкі. Сярод даследванняў за часамі Расійскай імперыі вылучаецца артыкул А. В. Журкевіча аб стратах архіўных збораў Смаленска [4], у якім аўтар надае шмат увагі данясенням непасрэдных сведкаў ваенных падзей 1812 года ў горадзе. Сярод найбольш важных сучасных публікацый па гэтай тэме варта прыгадаць працы М. Ф. Шумейкі [14, 15], у якіх прыводзіцца агульная ацэнка стратаў архіўных калекцый падчас вайны. Таксама гэтаму пытання прысвечаны працы Т. Ю. Афанасьевай [3], Д. У. Карава [6], А. М. Латушкіна [8, 9], М. М. Сачка [11]. Аднак грунтоўнае даследванне стратаў і перамяшчэнняў беларускіх архіваў у 1812 годзе ў сучаснай гістарыяграфіі адсутнічае.